

Á «MAGYAR NÉP» KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI: GYALLAY DOMOKOS

NÉPRAJZI FELADATOK ERDÉLYBEN

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
DR. ROSKA MÁRTON

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰ-
INTÉZET RT. CLUJ-KOLOZSVAR

520903

A MAGYAR NÉP

könyvtárának eddig megjelent számai:

1. sz. Dr. Rajka László: Szavaló könyv — — L. 18
2. sz. Dr. György Lajos: Hístórlás könyvecske L. 18
3. sz. Dr. Csűry Bálint: Magyar lakodalom
(völtey könyv) — — — — — L. 18
- 4—5. Abonyi —Rass: A betyár kendője — (kifogyott)
6. sz. Egy mérnök: A földmérés kis könyve — L. 18
7. sz. Dr. Kristóf György: Bokréta Jókai Mór
műveiből — — — — — L. 18
- 8—9. Benedek Elek: Magyarok története — L. 30
- 10—11. Valló—Török: A méhtenyésztés vezér-
fonala — — — — — L. 30
- 12—13. Dr. Kántor Lajos: Műkedvelők színműtára L. 30
14. sz. Dr. Balogh Ernő: A föld köpenyege L. 18
15. sz. Maksay V.: Műsor falusi műkedvelők sz. L. 18
16. sz. Lampérth Géza: Egy hold föld. Elbe-
szelesek — — — — — L. 18
17. sz. Nagy Péter: Három egyfelvonásos
színmű — — — — — L. 18
18. sz. Benedek Elek: Erdélyi regék és nép-
mondák — — — — — L. 20
19. sz. Voinovich Bartóky: Szivárvány. Zsuzsl.
Bevezetéssel sajtó alá rendezte: Dr.
György Lajos — — — — — L. 18
20. sz. Cs. Lázár László: Mezőgazdasági út-
mutató. Első rész: Talajművelés és
trágyázás — — — — — L. 18

A „MAGYAR NÉP” KÖNYVTÁRA
SZERKESZTI: GYALLAY DOMOKOS

---

42. szám.

NÉPRAJZI FELADATOK ERDÉLYBEN

ÖSSZEÁLLÍTOTTA :

D^r. ROSKA MÁRTON

L. J. - KÖLÖZSVAR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R. T. KIADÁSA
1930.

Minden jog fenntartva.

Előszó.

Köszükséglet hívja életre ennek a kis füzetnek a második kiadását: az első, mely „Az Út“-könyvtára 3. számaként, (Tavaszy Sándor szerkesztésben), 1923-ban jelent meg, fogatékán van, az érdeklődés egyre szélesebb körben jelentkezik, mert egyre többen érzik az erkölcsi kötelesség súlyát, hogy azon a ponton, ahová sorsuk, életelhivatásuk állította őket, be kell állniok közmunkásoknak, hogy veszendőbe menő néprajzi és hazarészünk múltjára vonatkozó értékeinkből minél többet mentsenek meg. És ezen a téren még mindig bő aratás kínálkozik, mert Erdélyünk, szerencsés fekvésénél és ethnikai összetételénél fogva, nagyon sokat őrzött meg a számunkra. Az idő, a haladás azonban egyre koptat, pusztít, változtat. Mentől elébb s mentől tisztább szándékkal, erős elhatározással fogunk a munkához, annál többet tudunk megmenteni s a jövőnek örökségül hagyni.

Közérdek parancsolta, hogy az első kiadást régészeti és művelődéstörténeti vontakozásokkal is kibővítssem, hogy tetézzem a felvilágosító és útbaigazító példák számát, mert egy ideje azt tapasztalom, hogy muzeális gyűjteményeink és a nagyközönség közötti viszony meglazult.

A néprajzi rész összeállításában nagy segítségemre volt a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának kérdő íve, melyet európai mivójú szakemberek állítottak össze nagy gonddal, körültekintéssel s amely az emberi élet minden megnyilvánulását felöleli.

E füzet összeállításával kötelességet teljesítettem, közmunkát végeztem. Adja Isten, hogy mindazok, akiknek kezébe kerül, azzal a szeretettel és kötelességérzettel áthatva álljanak a közmunkások sorába, mint amilyent az ügy érdeke megkíván.

Munkatársaink között bizonyára sokan lesznek, akik eredményeiket maguk kívánják földolgozni, mások viszont szivesebben bocsájtják megfigyeléseiket szakemberek rendelkezésére. Magasabb tudományos szempontok azt kívánják, hogy minden megfigyelés, megállapítás stb. egy központba fusson be, ahol arra hivatottak a köz érdekében dolgozhatják fel egységesen és egyetemesebb szempontokból is és ahol minden adat mindenkinek rendelkezésére állhat.

Az ügy iránt való szeretettel kérem, munkatársaimat, juttassák eredményeiket a Magyar Nép szerkesztőségébe: Cluj-Kolozsvár, Strada Baron L. Pop (Brassai-u.) 5 sz. A gyűjtött, vagy ajándékozott tárgyakat szolgáltatásuk be a legközelebbi múzeumba, vagy iskola gyűjteményébe.

Cluj-Kolozsvár, 1930. november hó.

A szerző.

Általános tudnivalók.

Valamely területnek az egyetemes emberi művelődés szempontjából való fontosságát külső és belső tényezők határozzák meg. A külső tényezők csoportjába tartozik az illető területnek földrajzi fekvése, felszínének tagozottsága, a környező és távolabbi területekhez való viszonya, védett volta, természeti kincsekben való bősége stb. Ez utóbbiakkal függ össze részben lakhatósága is.

Erdély Európa szíve. Ez a központi fekvés olyan előre megadott előny, melyhez, ha mások is járulnak, a természettől is adva van minden lehetőség, hogy a fokozatos és egészséges haladás itten gyökeret verjen.

Erdély valóságos természetes vár, mely kiváló megtelepülési lehetőségekkel bír. A vele közvetlenül szomszédos területekkel szorosok és folyóvölgyek kötik össze, amelyeket akkor helyezhetnek védelmi állapotba a közelgő ellenséggel szemben, amikor akarok s ha védelmi intézkedéseim netalán elégteleneknek bizonyultak, benne e kis országrész terü-

letén belül temérdek olyan meghúzódo hely kínálkozik, ahol a vihar elvonulását bevárhatom, vagy ha fel akarom venni a védelmi harc más formáját a portámra támadóval szemben, erre is már a természettől alaposan be van rendezve ez a terület. A Szamos, Maros, Aranyos, Küküllők és Olt a maguk vízhálózatával meglehetősen arányosan szabdalják szét. Az egyes folyóvölgyek megközelítése nem ütközik elháríthatatlan akadályokba. E folyók és mellékvizeik utolsóelőtti ú. n. városi terraszai, vagy padjai, valóságos országutak közlekedési lehetőségeit nyújtják, amelyeken a különböző népvándorlások hullámai is végig hömpölyögtek. Ezek mentén jelentkeznek meghatározottabban a művelődési hullámok is. E tekintetben nem egyenrangúak ezek a folyók. A legfontosabb a Maros, Erdélyünk fő közlekedési és kulturális ere. .

Ezt a jó megtelepülési, védelmi és közlekedési, érintkezési lehetőségekkel bíró területet pazar kézzel szórta tele a természet különböző, értékes adományokkal: van bőven épület- és tűzifája, van köve, aranya, ezüstje, reze, antimonja, vasa stb., vannak kitűnő édes- és ásványvízforrásai és minden időkben egyik legfontosabb Éris-almája: *van sok sója*. Nem a véletlen munkája, hogy bronzkori gyűjtelékes leleteink, műhelyeink tekintélyes része a sótelepek közelében, vagy az azokhoz

és azoktól elvezető kereskedelmi utak mentén kerültek felszínre.

Nem túlsűrű lakosság mellett Erdély mindig tudott annyit termelni, amennyire élelmezésére szüksége volt. Halban, vadban gazdag, a folyóvölgyek, medencék termékenyek. Túlnépesedés esetén a természeti javaival űzött kereskedés révén könnyen pótolhatta a hiányokat és felesleget is szerezhette magának.

A külső adottságok szempontjából tehát Erdély egyike a legfontosabb művelődési területeknek, mely rendelkezett az élet és haladás összes feltételeivel. Nem lephet meg tehát, hogy attól kezdve, hogy az első ember a Földön megjelenik s megkezdí kettős élethivatását, Erdély állandóan lakott. Az is magától értetődik, hogy az itten megtelepülők a fennebb említett kedvező természeti tényezők következtében mindig derekasan megfeleltek ennek a kettős élethivatásnak, t. i. a fajfenntartás és a művelődés fejlesztése hivatásának.

A belső tényezők az emberrel, az e területen megtelepültekkel függenek össze.

Mondanom sem kell, hogy a természeti tényezők már magukban hatalmas lendítő erőt képviselnek, melyekhez ha a kultúrahordozók arravalósága járul, ezt a területet művelődési szempontból az éltető Nap jelentőségével bíró olyan központtá varázsolhatják, mely nemcsak a kívülről jövő hatások iránt

mutat fogékonyságot, hanem azokat határozott egyénisége, külön lelke szerint átformálja, sőt maga képes kitermelni a saját lelkéből olyan kulturális javakat, amelyekkel az egyetemes emberi művelődés vérkeringésébe jutva, termékenyítő hatást gyakorol közvetlenül a szomszédos s közvetve a távolabbi területekre. Így jutnak el pl. bizonyos szív-idomú aranyékszerek már a Kr. e. harmadik évezredben a Kaukázusig, ahol új aranyipari központot hívnak életre.

A barát nyitott kapukra lelt itten, bármerről is jött. Nyitott ajtókra és fogékony lelkekre talált itten minden kultúrális áramlat is, jött légyen az Keletről, Nyugatról, vagy éppen Délről s a haladás és egyéni szabadság eszméinek alig volt klasszikusabb földje, mint ez a zegzúgos görbe ország.

A belső tényezők szempontjából nyomatékosan kell rámutatnom egy igen fontos körülményre. Nevezetesen arra, hogy ez a központi fekvéső, minden életlehetőséget megadó terület nemcsak vándorútja, hanem pihenő helye is volt állandóan azoknak a népeknek, amelyek vándorlásuk révén Keletről Nyugat felé vették útjukat, — továbbá hogy Erdélyünk éppen fekvése és természeti adományokban való bőssége miatt örökkön-örökké hódítás tárgyát képezte.

Már most, ha mindenek dacára új gazdát

kapott Erdély, ne gondoljuk azt, hogy régi birtokosai utolsó szál emberig elpusztultak, vagy kivándoroltak. Egy bizonyos százalék természetesen áldozatául esett az ellenállásnak, — akiknek lelke nem volt hozzánőve ehhez a földhöz, vagy akiknek mindegy volt, hogy hol találják meg boldogulásuk feltételeit, — útra keltek. más hazát kerestek. Útra keltek azok is, akiket magasabb hivatás szólított másfelé. A többség, a nép, melynek volt félteni valója, itt maradt és itt maradtak azok is, akiknek lelke, egyénisége egybeforrott ezzel a földdel, annak múltjával. Ezzel pedig mindig is az járt, hogy az új birtokosokkal megbékült, mert mindkét félnek ezt parancsolta a mindennapi élet s minél kevesebb lett közöttük a surlódás, az ellentét, annál jobban összesímultak, összeolvadtak.

Bizonyos idő elteltével megint új gazdát kapott Erdély s ez a folyamat sokszor ismétlődött.

A rajta megtelepülők nem tűntek el idők jártával teljesen, nyom nélkül, még ha vihar tépte is meg őket, mert miképen a fa, mely mély és egészséges gyökereket bocsájt a földbe, melyek a törzs kivágása után is hajtanak, úgy az egyes területeken lakott népek sem múltak el anélkül, hogy az utánuk jövőkre bizonyos hatást ne gyakoroltak volna.

Ez a hatás két fő irányban jelentkezik.

Az egyik a beolvadás révén anthropológiai jelentőségű, a másik meg abban nyilvánul, hogy a népek külső és belső életmegnyilvánulásaik tekintetében hatásokat gyakorolnak egymásra.

Olyan tények, melyek kötelességünké tesszik, hogy számoljunk az Erdély területén egykor élt népekkel is.

Minden nép, melyet sorsa erre a területre vezetett, útközben, míg ide ért, temérdek más néppel jött érintkezésbe, mely érintkezések nem maradtak hatás nélkül.

És az itten való állandó megtelepülés után is egyik is, másik is temérdek érintkezést tartott fenn minden irányban, ami megtermékenyítette lelküket, bővítette úgy külső, mint belső életmegnyilvánulásaik tartalmát.

Úgy a kultúrák keveredésének, egymásra hatásának, egy nevezőre hozásának, valamint az anthropológiai keveredésnek klasszikus hazája Erdély. Természeti és történeti elhivatása, hogy ezt a kétféle — kultúrális és anthropológiai — időben sokszor párhuzamos rétegezést a maga területén elősegítse, befejezze és mint kész eredményt adja tovább.

Ez a föld mindazzal, amit a hátán hord és a méhében rejt, az itteni levegő, életviszonyok stb. a maga képére teremtettkék a rajta élő embert, megszületett az erdélyi lelkületű ember, mely tartozhatik akármelyik nemzet-

hez, a vérség jussán kapcsolódhatnak bármely más, e föld határain kívül álló néphez, a maga egész megjelenésében mégis csak erdélyi marad az, legyen szó magyarról, románról, szászról, örményről, vagy akármelyik más nemzetről.

És ezzel így vagyunk a Föld bármely pontján, mert az ember sehol sem vonhatja ki magát az őt környező földrajzi tényezők hatása alól.

Itt állunk tehát a ma történetének a színpadán mint erdélyiek, kiknek van múltjuk, van eredetük, vannak viszontagságaik, akik bármely nemzethez tartozunk is, vagy bármely nyelven dicsérjük az Urat, az élet semmiféle viszonylatában sem tudjuk letagadni erdélyi voltunkat és vessen a sorsunk bármerre, az új környezet mindenestre hatással lesz reánk, azonban erdélyi lelkületünkkel összefüggő külső és belső életmegnyilvánulásaink itt is, ott is kifejezésre jutnak.

Ismerjük meg magunkat, mert ez az út a tökéletesedéshez.

Ismerjük meg múltunkat, mert ez vezet a jelen értékeléséhez.

Az önmegismerés munkájában ne induljunk lidércfények után, mert ezek ingoványokba vezetnek. Kényszerítsük korlátok közé a képzelő tehetségünket is, mert különben könnyen elszakadunk a földtől, melyen

járnunk kell és nem látjuk meg mindazt a sok megfigyelni és följegyezni valót, mely megismerésünkhöz vezet.

A nemzetek múltja a történelem és segédtudományai révén szól hozzánk. A hang, amelyen tanít, egyre megértőbb lesz, ahogy a kutatások köre bővül.

E kutatásoknak vannak pompásan kiaknázott területei, viszont akadnak olyan mezők is, melyeken alig történt itt-ott egy pár kapavágás.

Ilyen töretlen mező sok tekintetben a néprajz (ethnographia), mint megfigyelő, leíró, és a néptan (ethnológia), mint összehasonlító tudomány. Pedig önmegismerésünknek alig van hatalmasabb eszköze, mint épen e két tudomány.

Ezek kalauzolója mellett eredetünk, múltunk, vándorlásaink a különböző időkben más és más helyen való megtelepülésünk temérdek olyan kérdésére kapunk útbaigazító feleletet, melyet ma homály fed, s melynek tisztázása nemcsak sajátosan egyéni, hanem egyúttal egyetemes kultúrális érdek is.

Ennek a pár sornak az a célja, hogy minél többeket állítson az Erdélyre vonatkozó néprajzi, régészeti és művelődéstörténeti adatok felgyűjtésének szolgálatába.

A munka sürgős, mert az élet rohamlépésekben halad előre s minden nap lekoptat

rólunk valamit, a mi értékkel bírhat a fenn-
tebb említett szempontokból.

A megfigyelni valók két nagy csoportra
oszlanak, ú. m. az ember külső és belső élet-
megnyilvánulásai csoportjára, vagy az anyagi
és szellemi kultúrával összefüggő kérdések
csoportjára.

*Az ember anyagi kultúrájai, vagy külső
életmegnyilvánulásai: 1. a különféle épít-
mények, 2. eszközök, fegyverek, 3. a ruházat
és ékszer, 4. a technika, vagy eljárások össze-
sége, melyek rendjén a különféle anyagokat
megmunkálja, 5. a szállító eszközök, 6. a tűz,
7. étkezés, élvezeti cikkek.*

*A szellemiek, vagy belső életmegnyilván-
ulások körébe vágók: 1. a nyelv, 2. az írás 3.
a vallás, 4. a művészet, 5. a játék és játékszer,
6. a temetkezés.*

Ezek egyben megadják a főbb vezér-
fonalakat is, melyeket működési helyünkön
követnünk kell, hogy az illető területen lakók
külső és belső életmegnyilvánulásait híven,
pontosan, az igazságnak és a megfigyelés álla-
potának megfelelően rögzíthessük le. Tehát a
megfigyelés időpontját is fel kell jegyeznünk.

Természetes dolog, hogy a megfigyelni
valók több alkérdés körül csoportosulnak, de
épen ez ad részletesebb áttekintést s könnyíti
meg a dolgokat.

I.

Az ember anyagi kultúrjai, vagy külső életmegnyilvánulásai.

Az első kérdéskomplexum a *telepítés* körül csoportosul. Itten a következő kérdésekre kell megfelelnünk:

a) Hogy hívják a települési egységet (falu, tanya), melyet tanulmányozni akarunk és honnét származik a neve? Pl. valamely községet *Preszaka*-nak hívnak. Szláv név, mely megfelel a magyar *gyepü*-nek s a hajdan ott elvonuló gyepűvonal emlékét őrzi, mely, mint védelmi intézkedés nagy szerepet játszott már a honfoglaló magyarok, majd az Árpádok korában. — *Bödön*-nek hívnak egy másik falut. Ez is szláv eredetű s az *örhely*-et jelentő budin-ból származik, amely épen úgy összefügg a gyepűvonulat mellett emelkedő örhelyekkel, mint pl. az *Alör*, *Felör* községnevek. A gyepükön átjáró helyeket, kapukat hagytak a közlekedés részére. Ezeknek a kapuknak a neve fennmaradt a *Kapus*, *Kapud* községnevekben. — *Olaszfa*, *Tótfalu*, stb. már a nevében hordja telepeseink nevét. — Ne téveszen meg az *Örményes* s hasonló nevek örmény-kitétele. Semmi köze az Erdélybe települt örménységhez: a gyepük örhelyeivel vannak vonatkozásban. — Vannak község-

nevek, melyek fekvésüktől, természeti adományaiktól stb. nyerték a nevüket. Így Toplica (Hévíz) meleg forrásaitól, Kovászna a helyén felfakadó vulkánikus sártól stb.

A községek neve, idők jártával, bizonyos módosuláson esett át. Ebben a tekintetben régebbi térképek, oklevelek adatai adnak felvilágosítást.

Némely községek az uralkodó nemzet szájaíze szerint való átkeresztelésen estek át. Ezek néha az eredeti községnevek fordításai. Így lett a szláv *Toplica*-ból a magyar Hévíz, a román Toplița. Jegyezzük fel a régi és új neveket egyaránt.

Vannak telepek, községek, melyek keletkezéséhez mondák, mesék fűződnek. Feljegyzésük (és pedig, ha több változatban forognak közszájon, valamennyi változatot meg kell örökíteni a bemondó nevével és a bemondás idejével együtt) sürgős, mert nap-nap után feledésbe mennek.

b) Hogyan fekszik a község? Itt meg kell állapítanunk, hogy részben, vagy egészben síkon, halmon, lankás helyen, hegyek közé ékelve fekszik-e és mi ennek az oka? Az idők és a fejlődés rendjén merre terjed a község és mi befolyásolja az egyik, vagy másik irányban való terjedést? Az egyik helyen a lakosság szaporodása, a másikon elemi csapások (árvíz), a harmadikon más védelmi

szempontok stb. fognak szerepelni a terjedés okai gyanánt. Nagy segítségünkre lehetnek a jegyzői irodákban még talán meglevő s a tényleges állapotnak megfelelő térképek. Ha ott nem akadunk nyomaikra, esetleg a megyei székhelyek levéltáraiban lehetnek meg. Úgyanott, szerencsés esetekben, megtalálhatjuk a község régebbi térképét is, ami sok új tanulság leszűréséhez segíthet. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a múlt és tényleges állapot között sok eltérés fog mutatkozni. Az eltéréseknek szerepelniök kell a magam-készítette vázlatban, mely a mai állapotot tünteti fel s amelyhez másolatban csatolom a szerencsésen felfedezett régebbi térképről készült vázlatot is.

c) A falu határának földtani jellege, éghajlati viszonyai stb. mind olyan természetű tényezők, melyek a megtelepülés külső lehetőségeivel függenek össze, de amelyek határukban (élelem, védelem) megmérhetetlen fontossággal bírnak. Itten természetesen ki kell terjeszkednem a legapróbb körülményre, mely ezekkel a tényezőkkel bármilyen vonatkozásban van. Ilyen pl. az erdőben való bőség, vagy szegénység, vízben való szegénység, vagy bőség általában és évszakok szerint, — az árteres területek hátrányai, köves területek meddő volta, a természet mostohaságai ellen való harc erdőültetés, talajjavítás, töl-

tések stb. útján. — Erdélyszerte sok helyütt tapasztaljuk, hogy pl. az oktan és rendszeretlen erdőírtás következtében mennyire megváltozik egyes vidékek nedvességtartalma, ez milyen káros hatással van a földművelésre, s mint azt a közlekedési eszközök tárgyalása rendjén látni fogjuk, mennyire megrontotta a közlekedési lehetőségeket is.

Alig találunk községet, mely a régi helyén állana. A néphagyomány élénken őrzi annak emlékét, hogy hol feküdt korábban s miért kellett onnét elköltözni. Sokszor fogunk találni eseteket, hogy a forgalmasabb útvonalak mellett fekvő községek beljebb húzódtak egy-egy mellékvölgybe, máskor épen a forgalom útjaiba való bekapcsolódás miatt költöztek eleink kinnebb az eldugott völgyekből.

Van eset arra is, hogy a község határában őskori, római, vagy pedig későbbi kori telepek vannak s az itten eszközölt szántás, földmunkálatok alkalmával felszínre kerülő cserepek, égett föld, (tűzhelyek, faltapaszmарadványok), kövek, esetleg téglák azt a hitet keltik fel, hogy a mai község valamikor ott feküdt, a mostani lakósok elei ott laktak.

Ahol ilyen őskori, vagy későbbi telepek, esetleg temetkezési helyek állapíthatók meg, a felszínre kerülő emlékek tekintetében járunk el a legnagyobb körültekintéssel. Tartasuk mindenekelőtt szem előtt azt a szabályt,

hogy a különböző határrészekén lelt holmi-
 kat kezeljük lelőhely szerint külön-külön, ne-
 hogy összezavarodjanak. Ceruzával majdnem
 minden tárgyra rá lehet írni, vagy pedig más
 módon is meg lehet jelölni, hogy melyik tárgy
 honnét került elő? — Figyeljük meg, hogy az
 egyes emlékek milyen körülmények között
 feküdtek a földben? Ezen azt kell értenünk,
 hogy mélyen-e, vagy a felszínhez közel, bele-
 esnek-e a szántás alkalmával felforgatott
 földrétegbe, vagy pedig mélyebben, érintet-
 letebb rétegben feküdtek, — szanaszét, vagy
 csoportosan, fészkekben, égett földön, ame-
 lett, vagy azon a területen kívül, amit az
 égett föld jelez, — mi minden volt együtt? —
 Sokszor bukkanunk sírokra. Megfigyeljük,
 hogy azok egyenkint szórványosan, vagy
 pedig bizonyos csoportokban, vagy sorokban
 rendeződnek el. Az egyes sírokra nézve meg-
 figyeljük, hogy a csontváz hogyan fekszik
 sírjában: nyújtott állapotban hanyatt, vagy
 pedig oldalt fektetve olyan formán, hogy a
 kezek és térdek fel vannak húzva, mely utóbbi
 esetben zsugorított állapotban való temetke-
 zéssel van dolgunk. A sír kibontása rendjén
 szigorúan ügyeljük meg s jegyezzük fel, hogy
 miféle mellékletek voltak eltemetve a halottal
 s azok a csontváz melyik részén feküdtek?
 Vannak melléklet nélküli sírok s sokszor talál-
 lunk a csontváz fején, nyakán, mellén, halán-

tékai táján, a karokon ékszereket, amelyek anyaga az idővel változik. Ha edények is vannak a sírokban, figyeljük meg, hogy azok hol fekszenek s azokban mi van? Rendszeren csontokat találunk bennük, mint az egykori étel maradványait képviselik, de lehetnek ékszerek is. Ezek kiszedése a legnagyobb gonddal történjék, az edény megsértése, csorbítása, összetörése nélkül. Ha pedig a föld összenyomta az edényeket, vagy azok egy részét, gyűjtsük össze az együvé tartozó cserepeket s azokat külön csomagoljuk, mert megfelelő módon össze lehet azokat illeszteni s rekonstruálni lehet az egész edényt. A cserepek mosásánál ügyeljünk, hogy a rajtuk levő mázat, díszítést, vagy esetleg festést is le ne mossuk, vagy kaparjuk. — Ha sírfészkekre akadunk, amelyek égetett temetkezést rejtenek magukban, ott fogjuk találni az égett emberi csontokat a puszta földön, vagy edénybe helyezve. Sok évi tapasztalatom, hogy a leggyakorlatabb napszámos is ideges lesz, ha zöld rozsdát lát, vagy bögre mutatkozik az ásatások folyamán. A legtöbb edényben alig találunk földnél egyebet. A zöld rozsdá vagy réztől, vagy bronztól, vagy pedig ezüsttől származik, tehát ne csábítson aranykeresésre. Az ilyen zöld rozsdával bevont tárgyakat ne kapargassuk meg, mert könnyen törnek és ne varjuk le a zöld rozsdát róluk, mert ez az ű.

n. patina, mely az illető tárgyakat megóvta a végleges elpusztulástól, alatta hiába keresünk aranyat, mert az arany nem rozsdásodik, legfennebb a fénye lesz tompább a földben. Ha véletlenül és nagy ritkán aranyholmira akadnánk, ne töredezzük szét ezt sem, mert minden kártevés az illető tárgyban ront annak régészeti becsén, ront annak alakján és ennek alapján megnehezíti az azon végezhető tudományos kutatást. Beváltás, vagy becserélés esetén többet ér az ép tárgy, mint a sérült, vagy törött. — Vastárgyaknál nehezebb a helyzet, mert a vas rozsdája elősegíti a tárgy teljes elpusztulását. Szerencsés esetekben azonban (szárazabb talajban) eléggé megmaradnak azok is arra a célra, hogy belőlük tudományos következtetéseket vonhassunk le. — Hosszabb vastárgyakat (pl. kardok) mindjárt a földből való kiszedéskor helyezzük deszkalapra, rongyok közé csomagolva szorítsuk két megfelelő szélességű lécz közé s kössük körül, amíg szakember megvizsgálja.

Úgy a telepek, mint a sírok leletei közül ne válogassunk, mert minden értékes lehet a szakember kezében.

Ha kőből és téglából emelt épületmaradványokra bukkanunk, mérjük fel az alapfalakat, azok mélységét, vastagságát, figyeljük meg azok rakási módját.

Sok község határában középkori vármaradványok vannak, de az illető pont korábban is megfelelt a védelem követelményeinek. Például hozom fel a székelyudvarhelyi Budvár-t, mely a nevében a székelység betelepítése előtt itten lakó szlávok őrhelyét őrizte meg. De még jóval azelőtt őrhelye volt itt Kr. e. a harmadik évezredben az akkori rézkori lakósoknak és a Kr. e. II. évezred rendjén a bronzkori ősember is tanyázott itten, amit a többek között az Erdélyi Múzeum-egyesület és Székely Nemzeti Múzeum Régiségtárában levő bronzkardok is bizonyítanak, amik itten kerültek felszínre.

Ha ismereteink körét és tehetségünket fölülmúlja ezeknek az emlékeknek pontos megfigyelése és a tudomány számára való megmentése, bármely intézet és szakember készséggel áll rendelkezésre.

Sokszor annyira elrejti a föld szemünk elől a múlt emlékeit, hogy csak bizonyos határnevek őrizték meg azok emlékét. Román vidékeken jegyezhetünk fel ilyen határnevet: *La pâlute = a palotáknál*. Magyarköblösi (Szolnokdobokamegye) megfigyeléseim alapján ilyen helyen vagy őskori, vagy pedig római telep nyomait kereshetjük. Magyarköblösön mindkettőt megtaláltam.

Erdélyszerte sok a Vár, Várhegy nevű határrész. Ha kimegyünk a hely színére, sok

esetben nem találunk ottan kőből emelt várat, még a nyomát sem, ellenben ha figyelmesen körülnézünk, azt fogjuk megállapítani, hogy az illető területet egészben, vagy részben árok és földhányás veszi körül, néha megállapítható a hozzá felvezető út is olyan formán, hogy a felmenő mindig a jobb oldalt kénytelen a várban levők felé fordítani, tehát azt, amelyik leginkább sebezhető, mert ha paizst hordott, az a bal karjára volt akasztva, jobbjaiban támadó fegyvereit tartotta s így paizsának nem vehette majdnem semmi hasznát a felfelé menetel rendjén. A Sepsiszentgyörgy határában levő Gémvára voltaképen egy hosszan kiugró földnyelv, melynek nyakát árok védte, feljáróját a fent említett módon készítették, ásták. Itt voltaképen a Kr. e. III. évezredből való, festett kerámikás s az említettem módon erősített telep van.

Földhányásokat, árkokat másutt is fogunk találni, ahol első tekintetre semmi rendeltetésük nincs a ma emberének szemében. Ördög árkának, Trajánus sáncának stb. nevezik s nem valami vízlecsapoló csatornák, hanem a legtöbb esetben határárkok, határsáncok, melyek jó részének a római uralom határvédelmi intézkedéseiben találjuk meg a magyarázatát. — Itten ne ejtsenek tévedésbe az elhagyott mezei és erdei utak, melyek

újabb keletűek s mélyülésük onnét származik, hogy az állatok patája, patkója, a járművek feltörték az úttestet, a szél a porlós földet el-fujta, a víz lemosta onnét s ez évről-évre is-métlődött úgyannyira, hogy sokszor egy mé-ternél is mélyebbre is bevágódott, ezáltal hasznavehetetlenné vált s a fát stbit. szállító emberek újabb útát vágta maguknak, a régít ellepte a gyepl.

*

Elhagyott temetők düledező sírkövei épen olyan értéket képviselnek, mint a ben-nük porladó sírok mellékletei. Rombadólt templomok alatt kriptákat találhatunk, melyek a bennük eltemetteknek nemcsak fegy-vereit, ékszereit, hanem szerencsés esetekben ruházatát is megőrizték az utókor részére tanulságul és a kötelességeinkre való figyel-meztetés jeléül. E romok között sok értékes építészeti emlék (faragott ajtók, ablakok, ke-resztelő medencék) is rejtőzhetik. Mentsük meg múltunk e beszédes emlékeit! — Máskor római emlékeket építettek az egyes várakba, templomokba (pl. Algyógyon). Megmentésük elsőrangú tudományos érdek. — Épen így a kiselejtezett képek, bútorok megőrzése is.

A különböző romokhoz, stb. mesék, mon-dák fűződnek, melyek sok esetben elveszett-nek hitt drágagyöngyök, amiknek felkutató-sával és pontos feljegyzésével tartozunk

múltunknak, jelenünknek, a velük való munka elvégzésére erkölcsileg is kötelez a jövőnk.

Hogyan oszlik meg a község határa termelési ágak szerint? A jelent könnyű megállapítani, a múltra nézve a határnevek is jó útbaigazítást nyújtanak. — Pl. azt hallok, hogy Magyarköblösön *Pusztaszőlők*-nek hívnak egy verőfényes, agyagos határrészt. Bizonyos, hogy valamikor szőlővel beültetett terület volt. — A *tó* nevű határrész, vagy *Halastó*, *Halasztău*, *Csíkós tó* stb. mind amellett bizonyít, hogyha a jelenben nem is, de a múltban halastavak voltak ottan, melyek határai, dugásai még ma is megállapíthatók és meg is kell azokat állapítanunk.

A határról lévén szó, fontos a dűlőbeosztás megállapítása is.

Vannak szétszórt, szeres és uccás telepek. Valamennyit a topografiai viszonyok és élet-körülmények hívják életre. Szétszórt telepekkel különösen havasvidéken találkozunk.

Miután megállapítottam, hogy községem melyik típust képviseli, megörökítem az egyes részek, uccák, terek nevét is, nem feledkezvén meg a vizek, források, kutak nevéről sem s hogy esetleg egyik-másik forráshoz, vagy kúthoz miféle hagyományok fűződnek (Pintye kútja!).

A határneveknek döntő fontosságú jelentősége van a település szempontjából.

Vannak ősi megülésű községek és azoknál későbbben keletkezett telepek. Mindkettőtől a néptől kapja a nevét, mely az illető helyen tanyáját felütötte, az életre berendezkedett, vagy pedig a telepet létesítő birtokostól, gazdától stb. Az ilyen módon keletkezett községek, telepek határneveiben is megőrizte a telepések nemzetiségét.

Máskor vékonyabb, vagy vastagabb ősi néprétegre történik az újabb betelepülés és ez ismétlődhetik is. Itt aztán különbséget kell tennünk az őslakosságtól származó s ennek egyszerű fordítása gyanánt jelentkező, vagy bizonyos szempontból egészen új alapon támadt községnevek, valamint határnevek között. Egyik meggyőző példája ennek Torockó, ahol a régibb szláv rétegre jött a magyar, majd a betelepített bányászok révén a német elem. Vagy ott vannak a szász, sváb telepek. Mindez nemcsak a község nevében, annak módosításában, hanem a határnevekben is kifejezésre jut.

Erdélyben nem ritkák a szláv helység- és határnevek. Egy részük kétségtelenül a magyarság honfoglalása előtt itten vékony rétegben elhelyezkedő szláv elemmel függ össze, mások későbbi betelepítések révén keletkeztek. Ősi szláv megülési helyeket jelent a sok *Szelistye* nevű község. Nem lephet meg tehát, ha ezek határában eredeti, vagy idők

jártával kissé kiforgatott alakban szláv határneveket is találunk.

Miképen a községek, telepek elnevezésében tömegesen találunk olyanokat, amelyek az illető hely fekvésével, természeti viszonyaival, bizonyos természeti kincssel függenek össze (Toplica neve a meleg forrással, Szlatina neve pedig a sóval), épen úgy a határnevek között is se szeri, se száma a hasonló módon keletkezetteknek. Ennek felemlítése rendjén arra akarunk nyomatékosan rámutatni, hogy kutatásainkban iparkodjunk lelkiismeretesen kifürkészni, hogy az egyes határneveknek mi adott létet, azok milyen alapon keletkeztek? — Ha pl. azt hallom a magyar-köblösi romántól, hogy a *labu Ghilani* mellett van a szántója, ezen azt kell értenem, hogy az ő mostani szántója mellett valamikor egy *Gillúnyi* nevű gazdának volt egy láb földje, mely a maga nevét maig is megőrizte. — *La acastăi* halljuk Nándorvályán, ami magyarul akasztófadombot jelent. Az azon megejtett rövid lélekzetű ásatások rendjén a XVIII. sz.-ban ott felakasztottak s eltemetettek sírjai kerültek felszínre.

Idők jártával a határnevek is változáson estek át. Nekünk első kötelességünk ugyan a jelen állapotnak a lerögzítése, de ne feledjük el, hogy különféle okmányokban, régi örökösödési és birtokperekben stb. a részben

feledésbe ment őszibb, vagy bizonyos okból megváltozott, felcserélt határneveknek egész légióját találhatjuk meg. A Vöröstoronyi szoros eredeti neve *Bran*, ami szlávul kaput jelent. Magyar nevét a szászoktól épített Vörös-torony várától kapta, mely mint végvár királyi birtok volt s 1383-ban már szerepel okleveleinkben. A románok ma is *Bran*-nak hívják. A szászok *Rothenthurm-Pasznak* nevezik.

E példa kapcsán hívom fel a figyelmet arra, hogy még ott is, ahol egységes a község lakossága, fordulhatnak elő idegen határnevek, ott pedig, ahol a lakosság két, vagy esetleg háromrétegu (nyelvű), ez a határnevekben is kifejezésre jut. Nem kell különösebben hangoztatnom, hogy valamennyi elnevezést úgy kell fölvennem, ahogy a magyar-, német-, vagy románajkuak használják. Hogy aztán ezek közül melyik a régibb, melyik a fiatalabb, arra hivatott nyelvészek és oklevélismerők döntenek el. E tudósok elfogulatlan megállapításai arra is világot vetnek majd, hogy az ilyen községek, telepek, lakosságának egymásföle rétegződése milyen sorrendben történt.

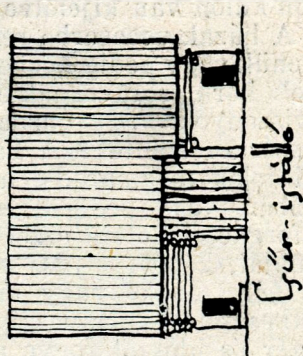
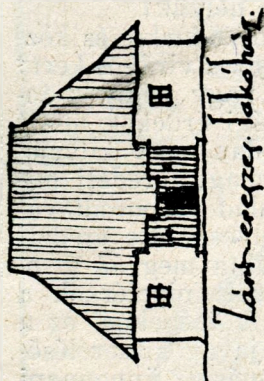
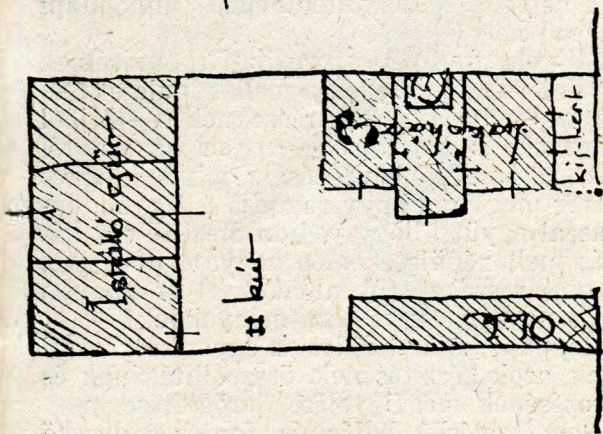
1. A különféle építmények.

A községek telkeiből s az ezeken emelt építményekből állanak.

Nem lényegtelen dolog, hogy a telkek tekintetében milyen típusokat (formákat) tudunk megkülönböztetni, mert a különféle típusokból különböző hatásokra tudunk következtetni. Úthaigazításul röviden csak annyit hangsúlyozunk, hogy a telek formájáról egy kis térképet kell készítenem, ebbe pontosan belerajzolom, hogy hol áll a ház, hol vannak a különböző mellék- és gazdasági épületek, ezek milyen viszonyban vannak a házzal? Hol van a virágos, a veteményes, a gyümölcsös kert, hogyan viszonylik az udvar a házhoz és gazdasági épületekhez? Az egyik helyen azt fogom tapasztalni, hogy pl. az istálló közvetlenül csatlakozik a házhoz, azzal egybeépült, a másik helyen azt fogom megfigyelhetni, hogy az istállót és csürt a kapuval szemben emelték, tehát nemcsak hogy külön áll, hanem megvan a maga határozott helye a telken olyan formán, hogy a házzal nincs semmi szerves építészeti összefüggésben. — A kisebb melléképületek (pl. ólak, ketrecek) vagy a házzal, vagy az istállóval, vagy pedig a csürrel épültek össze, sokszor pedig egészen külön állanak.

Van-e külön virágos, veteményes és gyü-

TELEK-TÍPUS ZETELAKAN

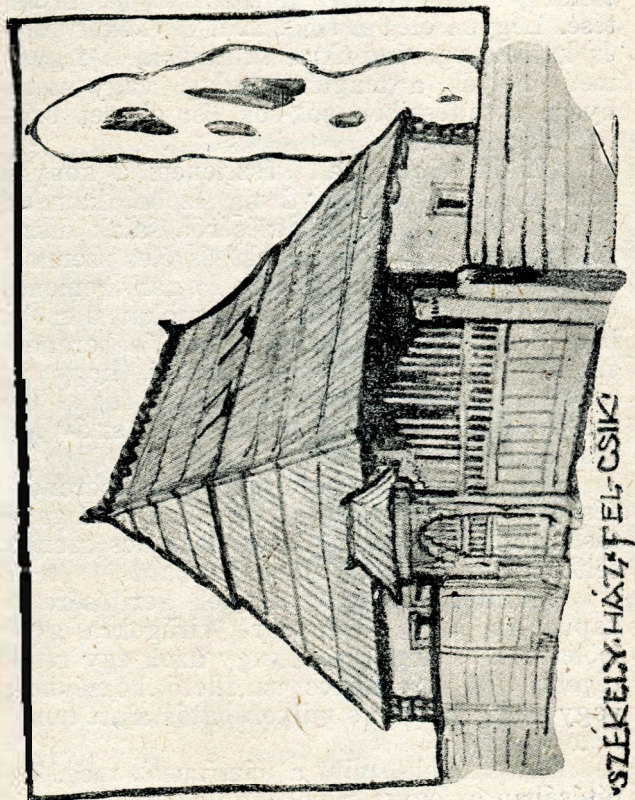
möcsös kert, vagy pedig ugyanazon kertben külön-külön van kijelölve a helyük?

A házak uccasorba rendeződnek-e és közvetlenül, vagy pedig közbeesik a virágos kert? Terek körül sorakoznak-e, vagy pedig a terepviszonyok, vagy gazdasági érdekek miatt szétszórta épültek? A hajdan nagy kiterjedésű telek megmarad-e a maga eredeti mivoltában, vagy pedig a család szaporodtával szétforgácsolódott s ezzel elveszítette eredeti formáját, képét? — Mi szabta meg az ú. n. *falú közepé*-nek, vagy másutt piactérnek a keletkezését? — Havasalyi községeknél ez a piactér ős időktől fogva a javak kicserélésének a helye, a falu közepe másutt ünnepnapi találkozó hely.

Milyen típusokat (formákat) képviselnek a házak? — És milyenek a melléképületek? — Mi a szókincese az egyes részeknek? — Miből építkeznek és hogyan? — Itten az alaptól kezdve a befedés bevégzéséig minden egyes jelenség meg kell, hogy ragadja a figyelmünket azzal együtt, hogy vajjon díszítik-e a házat és melléképületeket és hogyan, díszítik-e az egyes részeket (pl. ablakokat) és hogyan és mi a neve az egyes díszítményeknek?

Roppant hálás terület az egyes szerkezeti elemek, azok készítésének, összeállításának és elnevezésének megfigyelése, lerögzítése.

Nem kevésbé hálás és fontos a díszítő

elemek, azok neveinek lerajzolása, megörökítése. Legyen elég a sok közül a Székelyföldi és kalotaszegi kapukra felhívnom a figyelmet, melyek a maguk gazdag, vagy szerényebb díszítéseiben sok-sok ősi elemet őriztek meg.

Külön leltárt kell készítenem a konyha (pítvar), a lakószoba, tiszta szoba, kamara, istálló, csür, stb. berendezéséről, falak díszéről (fogasok, tálasok, képek) és éles szemmel kell megfigyelnem a tűzhely, katlan, kemence (kályha) építését, a kéménytípusokat, a szoba berendezésének mikéntjét, a padlás berendezését. — Ahol azt fogom találni, hogy az asztal a lakószoba egyik sarkában foglal helyet az ott elhelyezett padok előtt, szláv hatást állapíthatók meg.

Minden egyes butordarabnak, berendezési tárgynak a helyét az ehhez az útbaigazításhoz fűzött *Jankó János*-féle kulcs szerint feltüntetem a házak alaprajzaiban.

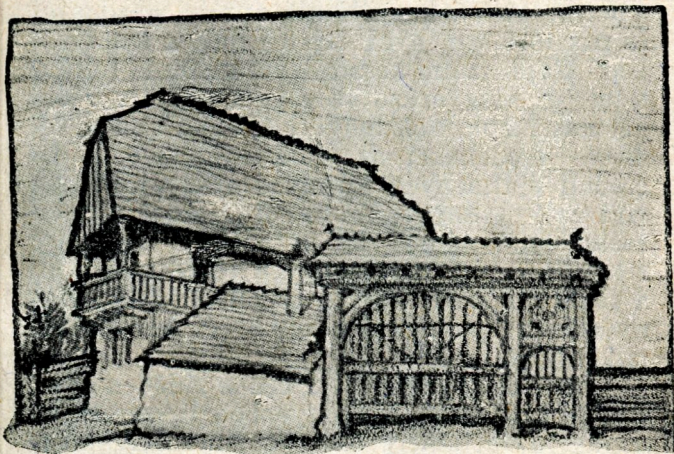
Tekintettel vagyok a telek kerítésére, a kapuzatra, kerti növényekre, virágokra, gyümölcsfákra s hogy azok, vagy azok egy része régebbi idő óta honos az illető községben, vagy pedig később s milyen hatás alatt honosodott meg?

Úgy a telek-, mint a háztípusok megállapításában az egyszerűből indulok ki.

A lakóházak tekintetében ritkán fogok

találni egyosztagú (egy helyiségből álló) lakást. Rendesen két (lakószoba és pitvar), három (lakószoba, pitvar, kamara), esetleg többtaguakkal lesz dolgom.

ZELELAKA. • [UDVARHELY-VM.]

Ne mulasszuk el, alaprajzunkba bejelölni az ajtókat, ablakok helyét, azok egyszerű, vagy kettős voltát és nagyságuk méreteit is.

Ezt a gazdag képet ki fogja egészíteni a pásztorépítmények, a tanyai, vagy mezei építmények, a templomok, haranglábak, a mal-

mok, olajsajtlok, ványolók, kútak, stb. építészeti emlékeinek hű fixálása, különös figyelmet fordítván minden egyes esetben a teljes nomenkláurára, elnevezésekre.

Ne feledjük el, hogy sok ősi vonást épen a jelentékteleneknek látszó apróbb gazdasági és pásztorépitmények őriztek meg a léghívekben. Alaprajzaim készítésénél külön is feltüntetett és magyarázó szöveggel ellátott képeket használok. Sok helyütt könnyű szerrel lehetne modelleket is készíteni, melyek az eredeti építmények bizonyos arányszám szerint való kicsinyített másai lesznek. Ilyen esetekben tanácsos, ha a fedélnek csak egy része, mondjuk háromnegyed része készül el, a többi elmarad, hogy a szemlélő betekintést nyerjen a padlósszerkezetbe és berendezés mikéntjébe.

Ami az anyagot illeti, erdős vidéken adva van a legolcsóbb, legkönnyebben beszerezhető anyag, a fa, amely bizonyos mértékig megköti az építőt. Ezért találunk erdős vidéken lakó magyaroknál, románoknál, szlávoknál rokon építkezési módokat, mint amilyen pl. a boronaépítkezés. Az élesszemű megfigyelő azonban itt is rájön egy csomó különbségre, ami részben bizonyos szerkezeti elemekben, díszítésekben, külső és belső elrendezésben jut kifejezésre.

Székelyföldi munkatársaimnak különös

hangsúllyal kell felhívnom a figyelmét az ú. n. székely ereszes házra, melyről *Jankó János* megállapította, hogy az a székelységnek édes sajátja, újabban pedig *Kós Károly* (Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára, 647—659 l.) szász, *Jorga Miklós* bukaresti professzor a székelyek építészetét román kölcsönzésnek minősíti. Hogy a három felfogás közül melyik az igazi, a lelkiismeretes és elfogulatlan, kutatások állapíthatják meg. Ezek elvégzése székelyföldi munkatársaimra hárul, akiket e sorokkal egyik irányban sem akarok befolyásolni, ők maguk se engedjék magukat érzelmi motivumoktól eltéríttetni a szigorúan tudományos alapon kezelt megfigyelésektől.

2. Az eszközök és fegyverek.

Mindkettő a foglalkozással függ össze. A foglalkozási ágak között nem szabad érdembeli különbségeket tenni, mert mindegyik egyaránt fontos.

Köztük két nagy csoportot tudunk megkülönböztetni: 1. az *ősfoglalkozások* és 2. *falusi kismesterségek* csoportját.

Három nagy ősfoglalkozást ismerünk. Ezek: a *halászat-vadászat*, a *pásztorélet*, melyet megelőzött a *földművelés*. Ezért nevezzük ezeket így, mert az ember elébb ezekkel kezdett foglalkozni.

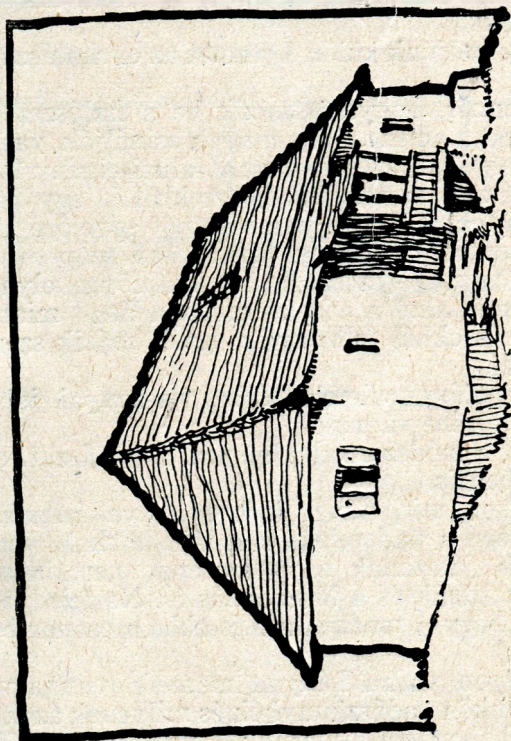
Vegyük elébb a halászatot.

Mindenütt halásznak, ahol arravaló víz van s abban hal.

Ha működésem területén az ehhez az ösfoglalkozáshoz tartozó adatokat híven és becsületesen akarom összegyűjteni, a következő kérdésekre kell megfelelnem.

Milyen természetű a víz, melyben községem lakossága a halászatot űzi (patak, folyó, tó) és hogyan hívják azt, nincsen-e nevének valami népies magyarázata? Miféle halak élnek benne? Itt azokhoz a nevekhez ragaszkodjunk, amelyeket a nép használ, legfennebb az irodalmi elnevezésektől való eltérsek esetén az utóbbiakat zárjelbe teszem. Ha vegyes lakosságú területet dolgozom fel, mindenik nemzet hagyatékát külön-külön dolgozom fel. Kik halásznak, hivatásos halászok-e, vagy nem? Mikor milyen eszközökkel halásznak? Itt megnevezem, lehetőleg le is rajzolom, vagy lefényképezem az illető eszközt s adom különböző részeinek elnevezését is. Hogyan halásznak? Ez a szerszámjárás, melynek rendjén sok mindent meg fogok tudni állapítani. Pl. az egyik eszközzel csak a partról, a másikkal vízben állva, a harmadikkal a vízen járva, egy negyedikkel csónakról stb. Aztán bizonyos szerszámokkal egyesben is halászhat az ember, másokkal viszont kettesben, vagy négyesben, mely utóbbi esetben ú. n. *halászbokrok*, halásztársas-

ságok keletkeznek. Már most ezek a halászok csak halászok-e, vagy pedig csak ad hoc űzik ezt a foglalkozást?

BŐZÓDUFALU. RÉGI KÚRIA.

Bizonyos babonák is fűződnek a halászat-hoz. Melyek azok?

Hol és hogyan tanyázik a halász? Vannak-e halászkunyhói és miből épültek, melyeknek azok?

Szenteljünk külön fejezetet az orvhalászatnak.

Honnét, hogyan szerzik be a halászszerzőségeket s amennyiben maguk csinálják, vagy pl. a horgokat, szigonyokat a falusi cigány kovács készíti, szerezzünk be ezekből is egy párat s érdeklődjünk a használatból egyelőre kiment eszközök iránt is, bizonyosan szép sorozatot fogunk összeszedhetni különösen olyan vidékeken, ahol a vizek megapadása miatt, vagy más okból felhagytak egyik, másik szerzőséggel.

A halászerőterületek bérleti viszonyai is e kérdés körébe vágnak.

Ezt a módszert alkalmazom a vadászat tekintetében is.

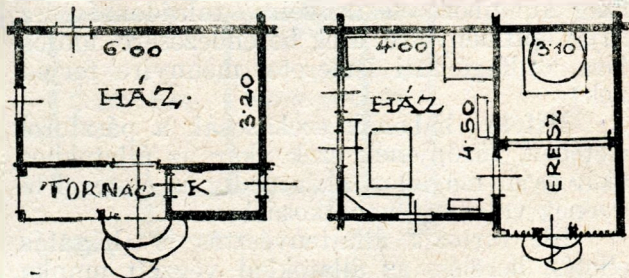
Mikor, mit, mivel és hogyan vadásznak? Különösen a vadcselek, csapdák, hurkok, vermek stb. játszanak nagy szerepet, nemkülönben a kalitkák és a léprecsalás is. Ne feledjük el u. i., hogy a madarászás is ebbe a csoportba tartozik

Milyen vadra hányan mennek, vannak-e területünkön vadászkunyhók és milyenek azok? Miféle babonákat ismerünk a vadász életéből,

miféle babonák, hiedelmek fűződnek az egyes vadakhoz?

Az orvvadászok cselei, ravaszkodásai, sokszor maguk eszelte fegyverei, a vadászbérletek, idények, azok kijátszása stb. szintén sok adatot fognak szolgáltatni.

TORNÁCOS-ÉSERESZES EGYES-HÁZ-TÍPUS

Úgy a halászat, mint a vadászat tekintetében első sorban a nép készíttette eszközök és fegyverek fogják vizsgálódásaim tárgyát képezni.

Éppen ennyire mindenre kiterjedőnek kell lennie munkámnak, mely a pásztorkodásra vonatkozó adatokat gyűjti össze.

Mivel foglalkozik a pásztor naponként és egész éven át, mik a teendői a jószág körül? Miféle termékek fűződnek egyik vagy másik

állathoz? Mint pl. gyapjú, szőr, tejtermékek stb. Hogyan nyerjük ezeket s milyen eszközök útján?

Milyen a pásztor ruházata, mik az eszközei, fegyverei, miféle szókincse van a pásztor-nak a földre, füvekre, a gondjaira bízott jószág különböző testrészeire, tulajdonságaira, saját építményeire, ezek berendezésére, időjós-lása, csillagászati ismeretei mennyire terjed-nek?

Miféle babonák szokásosak a pásztorok életében, fűződjenek ezek akár az állatokhoz, akár saját magához, akár pedig az életével le-gyenek valamely vonatkozásban.

Ide tartozik állattenyésztés is (hágatás, elletés, herélés, az állatokkal végzett munka, ezek tápláléka, a hozzájuk fűződő babonák és mindazok az eszközök, melyeknek szerepük van a most felsoroltak tekintetében.)

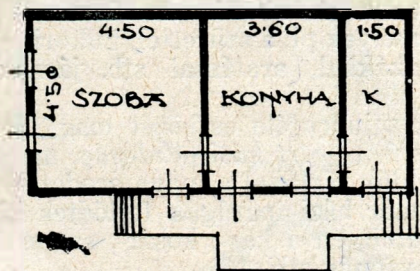
Helyenkint szokásban van a *juhok össze-adása* (egy nyájba való csoportosítása), ez ho-gyan történik? Hogyan állapítják meg az egy nyájba tömörülők tejjárandóságát?

Marháknak, lovaknak, disznóknak legel-tetése csordákban stb., közlegelőkön, bérelt le-gelőkön stb. hogyan történik és miféle szoká-sokkal kapcsolatos?

A jószág legelőre hajtása hogyan történik?

Ide tartoznak a mezőgazdaság összes ágai és az ezekkel kapcsolódó összes műveletek,

kezdve az irtáson, szántáson, vetésen, boronáláson és folytatva a termények betakarításán (aratás, kévekötés, hordás, szérűkészítés, cséplés, kukoricatörés, hántás, krumpliszedés) és végezve az így kapott terményeknek elhelyezésével (magtár, gabonás, vermelés).

UDVARHELY-VIDÉKI TORNÁCOS-HÁZ.

Vezető elvem, hogy ezeket a műveleteket híven, részletesen írjam le az összes eszközökkel s azok részeivel egyetemben, melyeket a nép maga csinál. Egy gőzgép leírása nem tarthatatik feladatom körébe.

Nagy súlyt kell helyeznünk az összes előforduló állatnevek följegyzésére. Kevert lakosságú községekben különösen hálás feladat az egymásra hatások (kölesönhatások) megállapítása. Rögzítsük le a hajtásra, megállításra, állatok hívogatására, elűzésére vonatkozó kifejezéseket is.

A szénával, szalmával, sarjuval, egy szóval a szálas takarmánnyal való műveletek, valamint a gyümölcszedés, szőlőművelés, méhészet, helyenkint a nádvágás is temérdek megfigyelni valót nyújt, mindazokkal az eszközökkel egyetemben, melyek hozzájuk fűződnek, nemkülönben azok a babonás szokások, ünnepségek stb., melyek pl. a szürettel, kukorica-hántással, kalákákkal, aratással stb. járnak együtt.

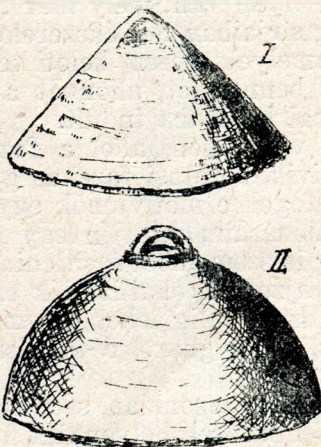
A nép sok mindenféle eszközét maga állítja elő. Ez az ú. n. *zárt házi gazdaság*, mely sokat vesztett idők jártával a maga eredetiségéből, másutt meg házi iparágak fejlődtek ki belőlük, mint amilyen a kas-, kosár-, szalma-kalap-, gyékényfonás stb.

Igen gazdag a *falusi kismesterségek csoportja* is.

Némelyik faluban alig találunk a szűcsön, vargán, fazekason, bodnáron, kötélverőn, kovácson, takácson, molnáron kívül más mesterembert. Másutt nagyobb a számuk.

Minden egyes mesterségnél külön foglalkozunk magával a feldolgozandó anyaggal, annak megszerzésével, előállításával, munkába vételre alkalmassá tételével, azután a készítmény módjával (technika), a kész produktumokkal. Magától értetődik, hogy az egyes műveleteknél használatos eszközök, azok és részeik neve, a különböző díszítési módok, motívumok mind tanulmányom tárgyai lesznek.

Legyen elég e tekintetben a sok közül a szűcstermékekre hivatkoznom, melyek máig is temérdek régi magyar motivumot őriztek meg, nyelvkincsünk pedig megkapóan gazdag és magyaros.

Vándor sütőkemencék: 1. bujdosó, 2. cserepály.

Kell, hogy legyen annyi időm s kell, hogy annyi lelkesítő kedv ösztökéljen munkámban, hogy ezeket a motivumokat hasonlítsam össze a szűrszabó készítményein alkalmazott motivumokkal, a házi varrottasak, himzések motívumaival és ezeket összevessem a fafaragás

terén tapasztalható gazdag motivumcsoporttal. Roppant sok egyezésre fogok akadni nemcsak a külső megjelenésben, hanem az elnevezésekben is és ha ahhoz értőt fogok megkérdezni, az azt fogja felelni, hogy e motivumok között sok olyan van, mely már a honfoglaló magyarság sírjaiban lelt ékszereken is előfordulnak s amelyek messzi keleti területekre is elvezetnek bennünket, ahonnan a magyarság középeurópai hazájába indult.

Olyan vidékeken, ahol a fazekasmesterség még divik, a falusi fazekas gyármányain találkozni fogok e motivumok egy részével.

Vizsgálódásaim rendjén egy igen szomorú jelenség is szemembe fog ötlenni: sok helyütt annyira elrajzolják, elstilizálják ezeket a motivumokat, hogy alig lehet ráismerni eredeti mivoltukra, szépségükre, a tanulságot nyújtó tisztaságukra.

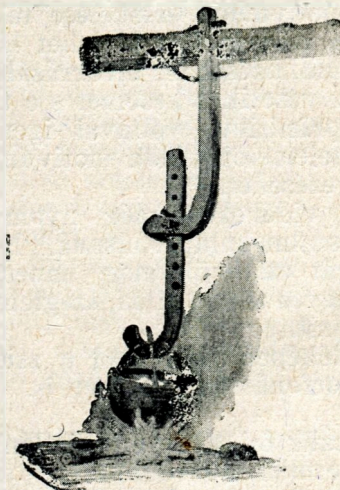
Egy másik hasonlóan szomorú jelenség: az ú. n. úri himzések helyenkint háttérbe szorítják az eredeti népi himzéseket. Mi ennek az oka s amennyiben ez a hatás káros volna, régi elemek kiirtása vezetne, hogyan lehetne elejét venni a romboló munkának?

Az esetek vidékenként változnak s így a baj orvoslása is vidékenként más és más lehet.

Vegyes lakosságú területeken elkerülhetetlenek a kölcsönhatások. Mi az, ami egyik

népnek is, a másíknak is édes sajátja? Meny-
nyiben hat az egyik a másíkra?

Pásztor üstfogó, Szászsebesi havasok.

Nem kell e helyütt is különösebben hangsúlyoznom, hogy nagyon szigorúan kell különválasztanom az egy csoportba tartozó, egy nemzet tulajdonát képező jelenségeket és ennek a különválasztásnak a lehető leglelkiismeretesebbnek kell lennie. Alig van a zárt házi gazdálkodás körébe vágó foglalkozás, mely annyi ősi vonást őrzött meg, mint a szövés,

fonás és himzés. Az egyes jelenségek elbirálásánál különös óvatosság ajánlatos különösen az olyan motivumok értékelése tekintetében, melyeket a szövessel is ki lehet hozni, vagy amelyek kihimzésében, kivarrásában a szőtt fonalszálak vezetik a kezemet s e tekintetben a maguk primitívus voltával igen ősi, sokszor történelemelőtti idők motivumaival mutatnak egyezéseket.

Egyes vidékeken még nyomaira lehet akadni a szalmakalapfonásnak. Ne csak a tényt magát említsük meg, hanem írjuk le hármas, négyes stb., a síma, szegletes (sarkos) fonás módjait.

Hasonlóképen járunk el a zsineg (madzag) és ostorfonás tekintetében is.

Jegyezzük fel, hogy mi mindennel foglalkozik a gyermek, a serdülő leány, az asszony, a férfi, melyik évszakban mi egyiknek is, a másiknak is a különösebb, jellemzőbb foglalkozása?

3. A ruházat és ékszer.

A kettő között sokszor nehéz megvonni a határt. A túl cifra és drága ruhák sokszor közelebb állanak az ékszerhez, a vagyoni állapot fitogtatásai, máskor meg a rang, a méltóság kifejezői. A torockói ünnepi ruházkozás vagyonokat emészt fel.

A ruha egyben időben támadt védelmi fegyvere az embernek, mely véd a Nap melege, a tél hidege és az eső kellemetlenségei ellen.

Ruházkodásában az ember meglehetősen konzervatívus, de nem tudja kivonni magát a haladó idők hatása alól. Ez teszi kötelességünké, hogy figyelmünket kiterjesszük a régi, használatból kiment ruhadarabokra is. Ezzel kapcsolatosan figyeljük meg, tanulmányozzuk annak okát is, hogy mi az oka annak, hogy a nép fokozatosan felhagy régi, eredeti ruházatkodási módjával s amennyiben az szebb, egyénibb volt, mivel lehetne megakadályozni annak olcsó, romlandó, minden egyéniséget megszüntető vásári portékával való kicserélését.

A ruházatra vonatkozó megfigyeléseink ott kezdődnek, hogy hű képet adunk az anyagról, annak előállítási módjáról, a ruha készítéséről, díszítéséről, e díszek eredetéről, készítési módjáról, a velük való különféle elnevezésekről. Folytatjuk megfigyeléseinket az egyes különleműek, a különböző életkorúak, a milyesnapi (köznapi) és ünneplő, vagy bizonyos alkalmakkor szokásos ruházati darabokra vonatkozó adatok lerögzítésével, kiegészítve a képet annak leírásával, hogy azokat hogyan, milyen sorrendben öltik fel és vetik le. Ugy az egésznek, mint az egyes részeknek

az elnevezése a nyelvészetnek valóságos kincs bányáját tárja fel előttünk.

Keveretlen lakosságú községben egységesebb képet kapunk, a kevert lakosságukban napirenden vannak a kölcsönzések úgy az egész ruházat, mint különösen annak egyes darabjai s a diszító motívumok tekintetében.

Még ezzel sem merítettük ki a kérdés-komplexumot, mert nem mellékes dolog, hogy vajjon egészséges, célszerű-e az említettem módon leírt ruházat? Gazdaságos-e, vagy nem?

Ne feledjük el, hogy a bizonyos foglalkozást űzők ruházata is, amennyiben ilyen van, szintén megfigyeléseink körébe vág. És itten különösen a pásztorok ruházatára gondolok, ideértvén a pásztornak ruházkodás jellegével bíró készségeit is, mint amilyen pl. a tarisnya a maga egyszerű, vagy díszes formájával. De idevág a szíj, vagy tűsző is, mely sokszor rézgombokkal, pitykéekkel stb. van kiverve. Ennek révén már ékszer számba is megy, csereüzleteknél értékmérő is. Gyakori eset ú. i., hogy pl. egyik-másik juhász cifrán kiveret tarisnyáját bárányokért, vagy juhokért cserébe adja egy másik pásztornak.

Az ékszerek tekintetében ugyanazon szempontok az irányt adók: milyen ékszerek viselése szokásos, mit viselnek és hol (füben, nyakon, mellen, ujjon). mit viselnek köznapiakon

Az alaprajzokban használt jelek magyarázata :

Asztal

Pad

Ágy.

Szék.

Sublót.

Láda.

Konyhaszekrény.

Vizes pad.

Fogas.

Ruhatartó rud.

Polcz és tálas

Edények

Zsákok és dézsák.

Hordó.

Hombár

Kemence:

Képek és fűkőr.

Szabad tűzhely.

Takarék-tűzhely.

Vaskályha.

Lépcső.

Létra,

Szövőszék.

Lisztartó.

Bölcső.

Kendertörő

Vonószék.

Teknő.

Ajtó.

Ablak

Kút.

Téka.

Óra.

Árnyékszék.

és mit ünnepnapokon és bizonyos alkalmakkor? Honnét, hogyan szerzik be, milyen szerepük van az öröklött, bizonyos alkalmakra (keresztelő, jegyváltás, mennyegző) kapott ékszereknek?

Ne feledjük el, hogy ide tartoznak a különböző bokréták, koszorúk, pántlikák, sarkantyúk is és e kérdés kapcsán kell megfigyelnem a különmeműek, különböző korúak haj-, szakáll- és bajszviselését is.

Miképen a ruházkodásnál, itt is szenteljünk egy pár sort ama megfigyeléseinknek, hogy mennyiben egészséges, , mennyiben káros, mennyiben hatásos és szép az egyes ékszerek viselése és mennyiben nem? Mennyiben felel meg az ékszer eredeti rendeltetésének, hogy kiemel a környezetemből, a figyelmet magamra fordítom vele, egyénivé tesz, — és mennyiben tér el e rendeltetésétől?

4. A technika.

A technika voltaképpen azoknak az eljárásoknak az összessége, melyek rendjén az ember a különböző anyagokból a céljainak megfelelő eszközöket, fegyvereket, különböző készségeket állít elő. Ezek az eljárások az anyag szerint változnak, melyet munkába vesznek. Más a kőnek, más a fának, más a vas-

nak, más az agyagnak a megmunkálási módja és e különböző munkák rendjén más és más eszközöket kell használnom.

Az eszközökkel külön foglalkoztunk, azok kezelési, használási módja, a velük való munka elvégzésének mikéntje tartozik ebbe a fejezetbe.

Karad erején dabjad (dobjad) a földet! Ne dabd lábad erején a földet! — hallottam marosgombási munkásaimtól. Az első esetben a földdobásnál a lábaknak nincs támaszkodó szerepük, a másiknál pedig van. Ezzel a példával, azt hiszem, rávilágítottam arra, hogy hogyan is szemléljük az egyes eszközök alkalmazási, használati módját.

Ez azonban csak az egyik része a dolognak. A másik része: milyen módon, milyen eljárásokkal dolgozzák fel működési területén a különféle anyagokat?

5. Közlekedési és szállító eszközök.

Akármilyen furcsán is hangzik: a legegyszerűbb szállító eszközem a lábbelim. Szorosabb értelemben a különböző kerek és talpas alkalmatosságok (szekerek, taligák, szánkák). aztán a vízen való közlekedés eszközei (tutajok, csónakok) tartoznak ide. Nem mellőzhetem a hordozó rudakat, köteleket, edénykantá-

rakat, gúzsokat stb. sem s azok szerepét a különböző szállítási alkalmakkor.

Az egész alkotmány neve épen olyan fontos, mint az egyes alkatrészeké, valamint a használat, a kezelés módjának a leírása.

Erdővidéken a különféle csúsztatási módok, a csúsztatás rendjén használt kifejezések is megörökítendőek.

A hidak, pallók is e fejezetbe tartoznak. Miből, hogyan építik azokat, hogyan javítják, milyen nomenklaturát lehet összeállítani velük kapcsolatosan.

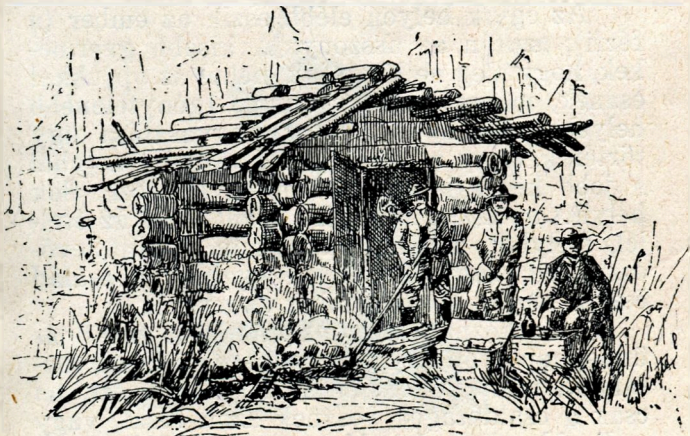
A közlekedés gyalogösvényeken, különböző úton történik. Minél jobbak a közlekedési eszközeim, útjaim, annál könnyebben bonyolíthatom le rajta a közlekedést, ezzel időt nyerek, nem romlanak annyira eszközeim, nem törnek le oly erősen barmaim. Minél elhanyagoltabbak útjaim, annál jobban romlanak el szállító eszközeim, törnek le állataim s későbbem érem el a kívánt célt, tehát időt is veszítek. Olyan szempontok, amiket vizsgálódásaim rendjén szemmel kell tartanom.

Helyenkint berendezkednek a közlekedési eszközök gyártására. Itt szekeret, ott jármat, amott csónakot faragnak. Leírásuk a falusi kismesterségek körébe vág.

6. A tűz.

A tűz, a technika és a fémek ismerete az a hármass lépcső, mely az embert mai magas fejlődéséhez vezette. Miképen rakiák, élesztik, táplálják otthon, a mezőn, erdőn! Olyan kérdések, melyek körül az ember különböző készségei is csoportosulnak, mint pl. az acél, kova, tapló és az ezek tartására szolgáló különböző zacskók, dobozok.

Helyenkint ma is megtaláljuk, különösen pászoroknál, a két fának különböző dörzsölésével való tűzgerjesztés módját. Ezt a tüzet *eleven tűznek* is nevezik.

Favágó kunyhó. Retyezát.

A tüzesetek, tűzveszedelmek idején való eljárások, babonák is e kérdés körébe vágnak, valamint a gyújtogatások, azok oka is.

7. Étkezés, élvezeti cikkek.

Hányszor étkezik a falu népe, mit eszik, mivel és hogyan eszik, mik az ételei, azokat hogyan készíti el, mi az itala, azt hogyan szerzi be, vagy készíti el? Egyszerű kérdések, de a rájuk adandó felelet sok körültekintést igényel.

Ime egy pár példa.

Az egyik helyen előbb eszik az ember (a férfi), azután az asszony. A kisebb gyermekek, hogy meg ne kívánják, néhol az apjukkal esznek, másutt az anyjukkal. Igénytelenebb helyeken bizonyos ételek elfogyasztása úgy történik, hogy a bal tenyér a tányér, melyből a jobb kéz ujjaival szedeget a falatozó. Sok helyütt az asztal közepére kerül a tál az étellel, melyből, az étel természete szerint, evőeszközzel, vagy kézzel szedegetnek a család összes tagjai, kik körülülük az asztalt.

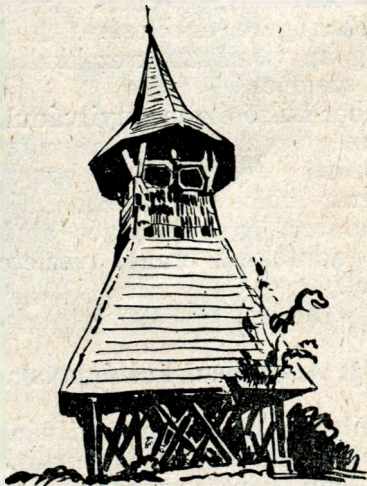
A hétköznapi, a munka ideje, a vásár- és ünnepnap épen úgy megszabja az étkezés tartalmát, mint mikéntjét. Befolyásolja ezt, ha csak a családtagok vesznek azon részt, vagy pedig idegen is, lett légyen az mindjárt nap-

számos is. Másként főzök akkor is, ha napszámosaim vannak, mert azok elvihetik a házam hírét. Ettől is különbözik a kalákások részére való főzés.

Mik a különleges alkalmakkor készített ételek?

Mi telik ki a kamarából, pincéből és mit szereznek be a városban, vagv a helyi üzletekben?

Miféle élvezeti cikkek szokásosak községemben? Ide tartozik a dohány és ital. A pi-

Kálnoki harangláb,

pák, dohányos zacskók, pipaszúrkálók (melyek között a drótos tótoktól készített csinos kivitelű példányok még ma is feltalálhatók itt-ott), dobozok stb. mind méltók a figyelmünkre.

Miféle italokkal él a falu népe? Azokat, bár részben, maga főzi? Ha még dívik a pálinkafőzés, miből, hogyan főzik azt s miféle helyi szokások fűződnek hozzá? Sajtolnak-e almabort? Azt hogy kezelik? Nem szerepel élvezeti italai között a ribizlibor? Milyen hatása van ezeknek az élvezeti cikkeknek a lakosság egészségére, erkölcsére? A nők, gyermekek hogyan viselkednek ezekkel az élvezeti cikkekkel szemben?

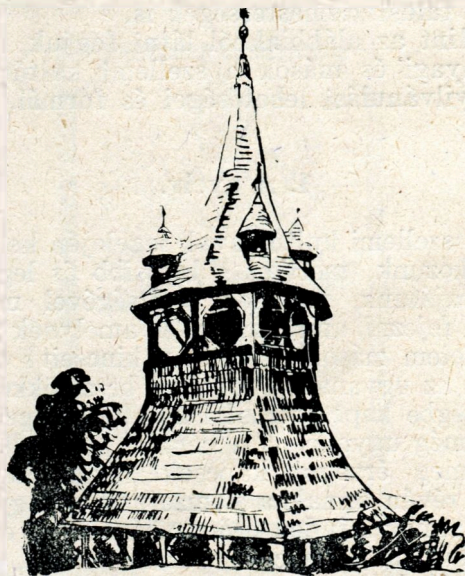
Az ember külső életmegnyilvánulásaira vonatkozó megfigyeléseinket egészítsük ki az egymásközötti adás-vétel lebonyolításának módozataira, kölcsönkérésekre, ajándékozásokra (általában és különleges alkalmakkor) vonatkozó adatoknak minél részletesebb följegyzésével.

II. A szellemi kultúrjavak.

Az ember belső életmegnyilvánulásainak is nevezhetjük. Az anyagi kultúrkincsek is az ember szellemi képességeinek a termékei, de csak tágabb értelemben. A szellemileg fejlet-

tebb, az ügyesebb, a rátermettebb ember az anyagi kultúrjavarok terén is kiválik az ügyetlenebb, vagy közepes tehetségűek közül s a

Mezőcsávási fatorony.

mindennapi élet rendjén unos-untalan tapasztalhatjuk, hogy az ilyet egyre többen keresik fel, hogy amire ők képtelenek, vagy nem elég ügyesek, az készítse el a számukra.

Ez lesz az alapja már a zárt házi gazdaság legősibb fokán is a helyi iparos, kézműves elem kialakulásának, ebből nőnek ki alsó fokon a falusi kismesterségek is.

Mint az alábbiakból látni fogjuk, mások az anyagi és mások a szellemi kultúrjavak megnyilvánulási lehetőségei és formái.

1. A nyelv.

A szellemi kultúrjavak legelején kell vele foglalkozunk, mert ez a legősibb és legegységesebb sajátunk, melynek segítségével már ki tudom fejezni, ami bennem él, amelynek révén közölhetem másokkal is lelkeim kincseit s amely engem az ugyanazt a nyelvet beszélőkkel egy közösségbe kapcsol. És ha azt a közösséget ezen kívül még ugyanazok a vérségi, gondolkodásbeli, meg érzelmi kapcsolatok fűzik össze, a nyelv révén annak a nemzetnek a tagja vagyok, annak minden öröme, bánata az enyém is. Tehát már nemcsak puszta eszköz, hogy a segítségével az ugyanazt a nyelvet beszélőkkel érintkezhessem, hanem ugyanannak a léleknek a virága, mely közelebb áll az énemhez, melyet szeretettel ápolok, féltve gondozok, őrzök, fenntartok, csiszolok, hogy gyermekeim, unokáim, akikben az én énem tovább él, szent és sérthetetlen örökségként adják tovább, miképpen magam is kaptam.

Az a szólás-mondás, hogy *nyelvében él a nemzet*, — nem üres beszéd. Mélyértelmű bölcsesség az, mely örökérvényű s amelynek értelme: csak addig vagyok nemzet, amíg

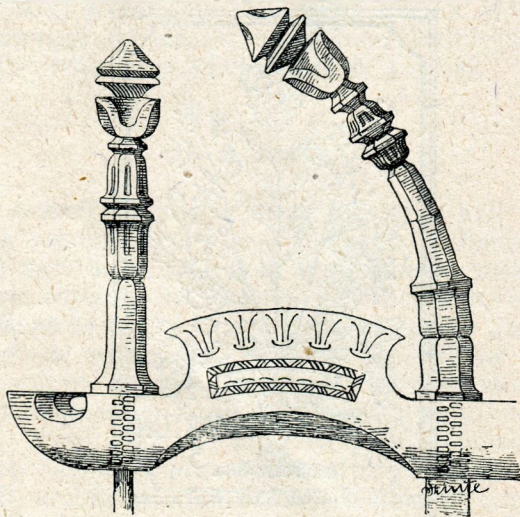

Kályhacsempe a Székely N. Múzeumban.

nyelvem: anyanyelvem van. Mihelyt felcseréltem azt mással, ha mindjárt díszesebbel is, leszakadtam addigi nemzetem testéről, idegen nemzethez tapadtam. Ezért nem mindegy a nyelv és név. Ezért nem szabad

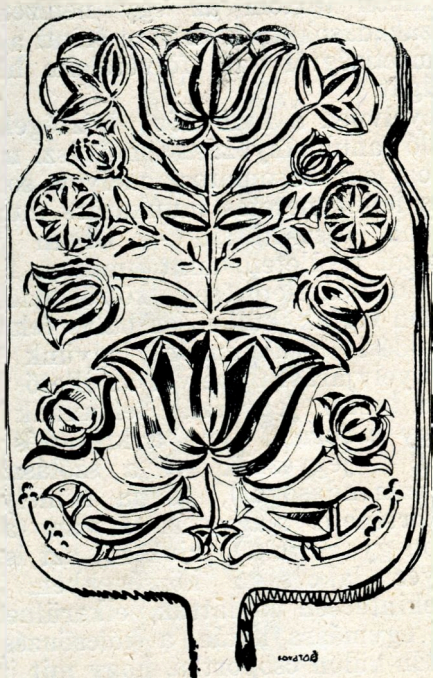
működési területünkön lelkiismeretlen felületességre ragadtatnunk magunkat és ha pl. Gvulavarsádon valakit *Várad*-nak, *Nagy*-nak, vagy *Kardos*-nak hívnak, — ha a szat-

Cifra járom Újszékelyről.

mármegyei Bikszádon valakit *Veres Vasile*-nak hívnak s magát románnek vallja, miképen pl. a szolnokdobokamegyei Magyar-köblösön voltak magukat románnek valló *Kállai*-ak, — ezeket a magyarság épen úgy

nem vindikálhatja magának, mint ahogyan a szerbek sem követelhetik vissza a magukat

Súlykoló Sóváradról.

ma románnak valló *Popovics*okat, a ruthének Máramarosban az *Ilnicky*, *Filipcsuk*, *Dunka*,

Juszkó, stb. nevű románokat. — Az ilyen esetek legfennebb külön fejezetbe tartoznak, ahol számon tartom az egy nemzettestről való leszakadásokat, de ez nem érinti a nyelvről, nemzetiségről való fölvételeim hűségét, pontosságát.

A nyelvnek a különböző községek területén való tanulmányozása a művészi mozaikmunkához lesz hasonlatos, melyet sok száz lelkes és lelkiismeretes munkatárs munkájából fogunk összeállítani — Olyan vegyes nemzetiségű területen, mint amilyen Erdély, ahol az ide-odatelepítések, költözködések is napirenden voltak, különösen hálás feladat ez.

Működési területünkön legyünk tekintettel a nyelvjárásra, melyet az illető terület lakossága beszél, jegyezzük fel annak sajátosságait úgy a forma, mint a kifejezés szempontjából, — jegyezzük fel a szólásmondásokat (közmondásokat), és ha némelyiknek valami története, magyarázata van (a Székelyföldön gyakoriak!), írjuk föl azt is.

Vegyes lakosságú községekben, mint egyéb tekintetben is láttuk, elkerülhetetlen a nyelvi egymásra hatás, a kölcsönzés. Vegyük külön-külön csoportba, hogy mit is vett kölcsön egyik a másiktól s hogyan alakította át a maga anyanyelvének törvényei szerint.

2. Az írás.

Ne vegyük szó szerint, hanem fürkésszük ki ősi nyomainak maradványait, amelyek

uzsalyok: 1. Atyháról, 2. Balavásárról.

rovásokban, bogozásokban, egyéb jelekben maradtak ránk. — Különösen gazdag soro-

zatot fognak adni a tulajdonjegyek, amelyekkel a nép a maga eszközeit meg szokta jelölni, hogy a máséval össze ne cserélődjenek. — Hasonló jegyekkel, bélyegekkel találkozunk az állatok megjelölésénél is, így pl. a júhoknál, melyeknek jobb, vagy balfülén, vagy mind a kettőn egyes, kettős bevágásokat, lyukakat, stb. alkalmaznak tulajdonjegy gyanánt.

Az egykori rovás-írás emlékeinek felkutatása elsősorban székelyföldi munkatársaim erkölcsi kötelessége. A vita t. i. ma is szőnyegen van, hogy vajjon az erdélyi románság a székelyektől vette-e át, vagy fordítva áll a dolog. Minden kis adat sokban hozzájárul a kérdés tudományos tisztázásához. A végszó kimondásában el kell némulniok az érzelmi és politikai momentumoknak, ott a színigazság kerül mérlegre.

Vannak más természetű írásjelek is, vagy mondjuk inkább: az írás ősi jellegével bíró figyelmeztető jelek. Ilyen pl.: seprút, vagy rúdat támasztok az ajtóhoz, ami azt jelenti, hogy nincs otthon senki. — A szántómon, vagy kaszálómon ösvényt taposnak a gyalogjárók. Egy rudacsára szalmacsomót kötök, az ösvény elejére állítom, ami azt jelenti, hogy tilos az azon való járkálás.

Házépítésnél, erdőmunkáknál is egy csomó jel használatos. Rögzítsük le őket s ha

Lövetei leány.

Lövetei székely.

az egyes jeleknek nevük van, írjuk a róluk készült kis rajz mellé. Fontos munkát végzünk vele.

Ha téglát vetnek és égetnek a községemben, nem alkalmaznak valami jelet azon is?

Erdélyben sok a kőfaragó. Nincsenek jeleik?

A házak falának, stb. díszítései között nemcsak virágokat látunk, hanem sokszor karikákat, köröket, félholdakat, stb. Terjesszük ki figyelmünket ezekre is, mert rop-pant mélyértelmű dolgok, melyek vagy írás-jeleket sejtetnek, vagy pedig az egykori, most már elfelejtett Nap- és Holdtiszteletnek az emlékei. — Ha a nép még tudja egyiknek, másiknak a magyarázatát, ne sajnáljuk a fáradságot, jegyezzük fel ezt is. A múltak műlasztásait ilyen aprólékos munkával tudjuk valamennyire pótolni.

3. A népművészet.

Nem szabad lekicsinyelnünk, mert sok ősi vonást a népművészet tartott fenn és őrzött meg annyi időn át.

Megnyilvánul az építészetben, fafaragásban, szövésben, himzésben, a népi mester-ségek termékein, mint pl. a fazekas, a szűcs, a szűrszabó alkotásain, megnyilvánul a maga készítette eszközökön, tárgyakon.

Mindezekon annak a népnek a lelke van rajta, mely készítette, — a maga külön egyénisége szól belőlük hozzánk.

A székelv-kapv nemcsak egyszerű ács-

Löv tei menyasszony.

munka, hanem annak felépítése, szerkezete, díszítése már művészi tevékenység.

A kalotaszegi pácolt, festett, faragott butorok a maguk felépítésében, díszítményeiben annak a népnek a lelke szól hozzánk,

melynek szépérzéke világszerte ismeretes s amely sokszor a legközönségesebb használati tárgyain is meglátszik.

Torockó népének festett butorai a maguk barokkos túlterheltségével ennek a maroknyi népnek a széppel gazdagon telített lelkéről állít ki érzékelhető bizonytságot.

Mennyi lélek van pl. a román pásztor favízivó kanalán, faragott botján!

És a himzések légioi! A magyar inkább rajzol, a román és szász köti magát a szövés-adta mintákhoz és szőtt fonalszálak menetéhez s ezáltal stilizál. Stilizál a magyar is, de miképen más a román és más a szász, más ez is, mert más kézből került ki, melyet más lélek, más múlt, más hagyományok vezettek.

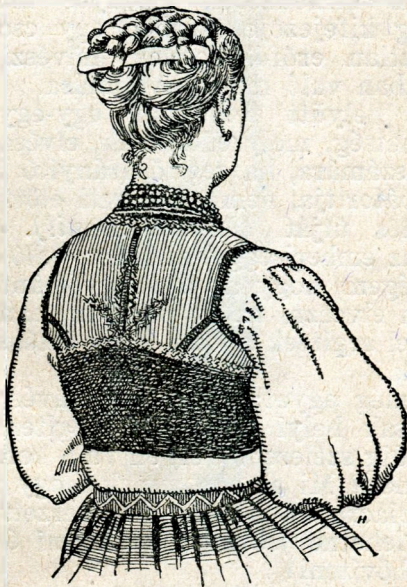
Vannak egymásrahatások. Állapítsuk meg itt is, mi az egyiknek is, a másiknak is a sajátja, mennyiben befolyásolja, vagy befolyásolta egyik a másikat. — Ne feledjük a motívumok elnevezéseit!

Vannak egyes alkalmakra készült holmik, mint pl. gúzsalyok, súlykok, orsónehezékek (pereszlenek), stb. Mit miért, milyen alkalomra készítenek, mi egyiknek is, a másiknak is a magyarázata, hagyománya?

A legjelentéktelenebbnek látszó, díszített fadoboz, a sok leleményességgel szerkesztett kéregdoboz (só- és túrótartó, stb.) is megérdemli figyelmünket.

Különösen gazdag aratásunk kínálkozhatik a pásztorok körében, kiknek botja, tarisnyája, vízivó kanala, tűszője, szíja, só-

Lövetei kontyos nő.

és paprikatartója, stb. mindmegannyi falusi remekmunka lehet.

Figyeljük meg a takács, a bodnár, a kovács, stb. munkáját is, sokszor ők is bele-

viszik művészies lelkiüket a készítményeikbe.

A művészi tevékenység bizonyos függetlenséget jelent a napi gondoktól, az anyaggal való kinlódástól, bizonyos magasabbrendűség kifejezője, egyben egy csomó felhasználatlan erőfölöslegnek művészi holmik alkotásában való megnyilvánulása.

Sok helyütt felbukkan egy-egy Istenadta tehetség, mely elkallódik, elvész az emberiség számára, ha segítő, irányító kéz nem vezeti, bátorítja, nem egyengeti előtte az érvényesülés útját (*Molnár Dani!*). Fajommal és az emberiséggel szemben való erkölcsi kötelességem, hogy az ilyen gyémántokat ne hagyjam elveszni az út porában, hanem szóval, tettel segítsek abban, hogy értékké csiszolódják.

És még egyet: falum népművészeti termékei csak helyi igényeket elégítenek-e ki, vagy pedig szélesebb körben való keresletnek örvendenek? Mi az oka annak, hogy nem találunk piacra és a már megszerzett piacot hogyan lehetne jobban kihasználni és annak körét kibővíteni?

Bizonyos népművészeti ágak mennek ki a divatból, használatból. Mi annak az oka? Hogyan lehetne feleleveníteni, falum népével s távolabbi körletben ismét megszerettetni? (*Pl. régi csíki festékesek!*).

Végül: miféle eszközökkel dolgozik egyik

Felsőpes esi román asszony.

is, a másik is és miféle eljárásokkal hozza életre a maga remekeit a népművész, vagy művésznő? Ha ezek nem szerepeltek az eszközök és technika rovatában, szorítsunk helyet nekik itten. Itten fogok arról is megemlékezni, hogy hogyan *írják* (rajzolják), a

maguk mintáit a himző asszonyok, a fafaragók, stb.

4. A játék.

Nincsen nép, amelyik ne játszanék. Az embert előbb fogta meg a játék kedve, mint a munka kényszere.

Tegyünk különbséget a gyermek, a serdülők, a felnőttek és a különneműek játék-nemei között. Irjuk le a játékszereket.

A zene, a tánc, a csuhajgatások, a dalok is ide tartoznak. Megmentésükkel annál inkább kell sietnünk, mert naponkinti pusztulásukkal lelkünkben törnek, kopik le egy-egy darab.

Ide tartoznak a mesék is, mint szórakoztató tényezők. Az erkölcsi tartalmúak a valóság körébe vágnak.

5. A vallás. — 6. Temetkezés.

Egyik legkényesebb kérdés a vallás kérdése. Nem a bevett vallásfelekezetek valamelyikét értem, mert e tekintetben egyszerűen regisztráljuk, hogy vallásfelekezetek szempontjából hogyan oszlik meg a község lakossága, milyen az áttérések mértéke, milyen a vallás erkölcsi élet, stb., hanem az em-

Szász nő.

berekben szunnyadó ősi vallási maradványok felkutatására gondolok.

Az előbbi szempontból regisztráljuk új-évtől kezdve az összes ünnepek lefolyását,

az azokon divatos szokásokat, játékokat (betlehemesek, himes tojások, vízkereszti játékok, turka, stb.), de itt is iparkodunk a dolog mélyére hatolni s kihámozni, hogy mi függ össze voltaképpen a kereszténységgel s mi az mi a népnek még pogánykori sajátja, vagy más népektől vett kölcsönzése.

Nem kell egyebet tennem, mint hogy az embernek, mint társaslénynek életét, életnyilvánulásait születésétől a földi élet végéig kísérjem.

Ide tartozik sorrendben: a házasság előtti nemi élet, ideértve mindkét nembeli fiatalságot, az eljegyzés mikéntje, lefolyása, ideje, a házasságkötés módja (ismerkedés, lakodalmi és lakodalom utáni szokások, tyúkverő, kárlátó, nászétj, érintkezés, terhesség, szülés, gyermekelhajtás, koraszülés, nehézszülés körülményei, köldökzsinór), ide tartozik a gyermekágyi állapot, az ezzel kapcsolatos szokások, tárgyak; *couvade*, vagyis a férfigyermekágy, mikor a férfi éppen úgy, mint a nő, betegágyba fekszik s fogadja a látogatókat; — a keresztelés, avatás, atyafilátogatások, a gyermekek száma, táplálása, gyermekhalott, gyermekhalandóság, gyermekhalálról való felfogás, a temetés, a nem iskolaköteles gyermekek élete, iskolás gyermekek és ezek ünnepei. Gergelyjárás, vizsga, gyermekmunka, gyermekjáték (a fiú az apa,

a lány az anya foglalkozását utánozza), a szülők, vagy felnőttek készítette játékszer, a kamasz legény, hajadon lány, a korhatár megállapítása, a fanosodás beállta (évszámok, szokások, babonák), a suhancok munkája, mulatsága, a gazda és cseléd egymáshoz való viszonya (a bérviszonyok is), napszám, kaláka.

Vizsgálódásaimat folytatom a betegség, kuruzslás, gyógyászat (írjuk össze a gyógyfüveket és hogy melyik milyen betegséggellen jó, milyen módon készítik, főzik, veszik be?) babonák, halál, öltöztetés, nyújtóztatás, virasztás, koporsó, bucsúztatás, siratás, gyászruha, babonák, halotti emlékünnepek, temetők, fejfák, kopjafák, sírkövek, stb. körül előforduló és szokásos jelenségek hű megfigyelésével és följegyzésével. — Másoljuk ki a temetőkből a régi sírfeliratokat, rajzoljuk le magukat a sírköveket is.

A helyenkint szokásos bucsújárások is ide tartoznak, nemkülönben a fogadalmi és áldozati tárgyak.

III. Társadalmi viszonyok.

A helyi egyéni társadalom szempontjából foglalkoznunk kell a különböző egyletekkel (legényegylet, legényavatás, leányegylet), parasztcéhekkel (földművelők, csoportban,

együtt dolgozók, halászok, vadászok bokrai, stb.), a nép olvasmányaiival, mint amelyek a néplélekre elvitázhatatlan hatást gyakorolnak, az időjóslással, népies igazságszolgáltatással (pl. gyújtogatás esetén, apai, anyai fenyték miben nyilvánul, a templomatyák hatásköre, csősz, zálog.)

A koldus- és cigányvilág szintén működési körünkbe vág a zsidó, vagy örmény, stb. vallásos tárgyakkal, ünnepi szokásokkal együtt.

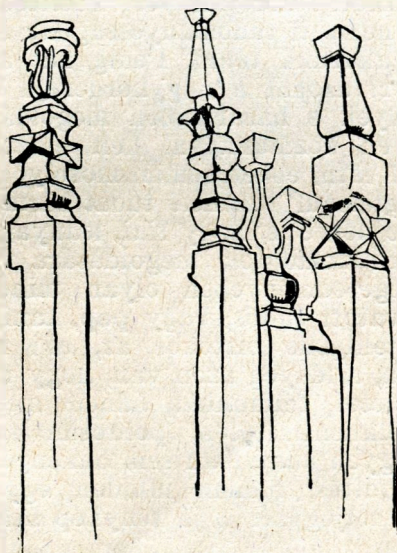
Terjesszük ki figyelmünket a közegészségügyi viszonyokra és fűzzünk ezekhez egy kis indokolást is.

S ha mindezzel készen vagyunk, ne sajnáljuk a fáradságot s csináljuk meg a falu törzsökös lakosságának statisztikáját és eloszlását nemzetiség, vallás, nem és kor szerint, jegyezzük le, miként hullámszik a lakosság az anyakönyvek tanusága szerint, milyen mérvűek a be- és kiházások, írjuk föl a falu lakosságának vezeték- és keresztnévét, gúnynevét s az utóbbi magyarázatát.

A lakosság 5%-nak embertani felvétele már meghaladja erőnket, de arc- és arcélképeket minden amatőr-fotográfus tud készíteni. Persze ne feledjük el odaírni, hogy kit is kaptunk le és hogy hány éves?

Az amatőr-fotográfusnak az sem okoz fejtörést, hogy rokonságok szerint ünnepi-öbe

öltöztessen egy-egy különböző korú és nemű csoportot s lefényképezze.

Kopjafák Középtájról.

A tanítók könnyű szerrel tudnak egy kis statisztikát összeállítani az iskolába járó gyermekek bőr-, haj- és szemszínéről.

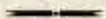
Minden egyes adat mellé oda kell jelezni, hogy mikor (év, hó, nap) vettük fel és milyen nemzetiségre vonatkozik.

Ime, mennyi mindenre ki kell terjednie figyelmünknek, ha azon a ponton, ahova sorunk állított, szorosán vett kötelelességeinken kívül a nemzeti tudományosságnak is szolgálatokat akarunk tenni. Pedig hát akarnunk kell, mert azokat a nagyhorderejű feladatokat, melyek e hazarészben megoldásra várnak, ilyen közmunkával kell megoldanunk. Nem kell látni ebben semmi mosolyogni valót. Sőt! Végtelenül felemelő tudat bármely nagy nemzetre nézve is, hogy fiai, leányai az ilyen közérdekű feladatok megoldására vállalkoznak. Végeredményében olyan mindegy az, hogy hivatott tudós, vagy pap, tanítónő, tanító, intelligens birtokos az, aki a dolgot megfogja, a lényeg azon van, hogy ne végezzen felületes, félmunkát, hanem megfigyeléseiről lelkiismeretesen, pontosan számoljon be, ne legyen adataiban sem önkényes toldás, sem rövidítés, hanem minden egyes megfigyelés, feljegyzés a jó fénykép hitelességével birjon.

Ha valamikor, ma kell nyomatékosan arra figyelmeztetnem munkatársaimat, hogy megfigyeléseikben, felvételeikben ne befolyásoltassák magukat sem érzelmi momentumoktól, sem politikai szempontoktól, mert ezzel veszélyeztetik munkásságunk komolyságát, csökkentik eredményeik tudományos értékét és sok időre megbénítják az egyes kérdések-

kel szigorúan tudományosan foglalkozók munkáját. E munka becsülete is megkívánja, hogy a látottakat, hallottakat igazán, pontosan rögzítsük le. Csak így számíthatunk arra, hogy eredményeinket az igazság elhomályosíthatatlan fénye fogja bearanyozni. — A hamisítások, az elfogultan, vagy rosszul felvett megfigyelések szappanbuborékok, melyeken egy másodpercig megakad a szemünk, de az igaz és pontosan megfigyelt tények erején megsemmisülnek. — Annak a mentési munkának a halálosan komoly volta, melyre szeretettel hívok föl mindenkit, akinek kezébe jut ez a kis Utmutató, eleve kizárja, hogy lidércfények után induljunk és egy pillanatig színes szappanbuborékokat fújjunk föl ott, ahol igaz tényeket szegezhetünk le, való és létező lelki virágokból köthetünk elhervadhatatlan bokrétát. Erdély minden rombolás dacára még mindig olyan színes néprajzi, régészeti és művelődéstörténeti terület, hogy a Kelet és Nyugat kapujában, eszméinek e fontos kicserélési és kiegyenlítési területén tiszta kézzel és jó szándékkal még nagyon sok lelki virágot szedhetünk. Szedjünk belőlük minél többet, kössünk belőlük minél szebb csokrokat!

16 kép kliséit a Székely Nemzeti Múzeum igazgatósága (megjelentek az Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára. Kolozsvár 1929. c. műben), 6 kép kliséit pedig az Erdélyi Kárpátegyesület elnöksége volt szíves rendelkezésemre bocsájtani. Kisegítő figyelmükért hálás köszönetet mondok.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Előszó — — — — —	3
Általános tudnivalók — — — — —	7
I. Az ember anyagi kultúrjai, vagy külső életmegnyilvánulásai — — — — —	16
1. A különféle építmények — — — — —	30
2. Az eszközök és fegyverek — — — — —	37
3. A ruházat és ékszer — — — — —	48
4. A technika (eljárások) — — — — —	52
5. Közlekedési és szállító eszközök — — — — —	53
6. A tűz — — — — —	55
7. Étkezés, élvezeti cikkek — — — — —	56
II. A szellemi kultúrjavak — — — — —	58
1. A nyelv — — — — —	60
2. Az írás — — — — —	65
3. A népművészet — — — — —	68
4. A játék — — — — —	74
5. A vallás — — — — —	74
6. A temetkezés — — — — —	74
III. Társadalmi viszonyok — — — — —	77

---

21. sz. Nemes Elemér: Daloskönyv	— — —	L. 25
22—23. Vásárhelyi János: Egymás között	—	L. 30
24. sz. Sebesi Samu: Szép a Nyikó s a vidéke és más novellák	— — — — —	L. 20
25. sz. Földes Zoltán: Az endrédi leányvásár és más elbeszélések	— — — — —	L. 18
26-27. Dr. Szász Ferenc: Mindennapi kenyerünk		L. 30
28. sz. Kiss Menyhért: Maroszeki alyutak	—	L. 18
29. sz. Jakab Ödön: Versek	— — — — —	L. 20
30. sz. Kovács Dezsőné: Petőfi Sándor és szülei		L. 18
31. sz. Cs. Lázár László: Mezőgazdasági ut- mutató, II. rész.	— — — — —	L. 20
32—33. Dr. Vathy Elek: A magyar szépirodalom története	— — — — —	L. 30
34—35. Vásárhelyi János: Az életből az életnek		L. 30
36. sz. Finta Zoltán: Jancsi és Juliska	— —	L. 20
37—38. Dr. Szász Ferenc: Tanácsadó gyümölcs- termelők számára	— — — — —	L. 30
39. sz. Szondy György: Állatok, virágok	— —	L. 20
40. sz. Gyallay D.: Második szavalókönyv	—	L. 18
41. sz. Dr. Balogh Arthur: A kisebbségek vé- delme	— — — — —	L. 18
42. sz. Dr. Roska Márton: Néprajzi feladatok Erdélyben.	— — — — —	L. 18

A

MAGYAR NÉP

---

politikai, gazdasági és szépirodalmi képes
hetilap olvasóközönségének
mulattatására és ismere-
teinek bővítésére
adja ki a

MAGYAR NÉP KÖNYVTÁRA

---

című füzet-sorozatot.

Ezek a füzetek olcsó áron,
csinos kiállításban a ma-
gyar irodalom színét-javát,
a hasznos és szükséges
ismereteknek bőséges tár-
házát fogják az olvasókkal
megismertetni.

Gyönyörködtető, okulást nyújtó könyvek lesznek
ezek, együtt pedig valóságos kis könyvtár
annak a polcán, aki lassanként
a megjelenő füzeteket
megszerzi.